

8. ZÁVĚR

V polovině minulého století se začaly ozývat kritické hlasy volající po přehodnocení postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestních sankcí a poukazující zejména na jeho neefektivnost. Především krátkodobé nepodmíněné tresty odnětí svobody se zdály problematické jak z hlediska nápravy pachatele, tak z toho důvodu, že neudržitelně rostly náklady na financování provozu přeplněných vězeňských zařízení. Postupně se předmětem diskuzí stala i otázka, zda standardní systémy trestní justice náležitě reflektují potřeby obětí trestných činů a jestli dostatečně zajišťují ochranu jejich práv. Jako možné východisko z této „krize vězeňství“ se jeví vydat se cestou naplňování principů restorativní justice a rozšiřování alternativního řešení trestních věcí.

Aliance nevládních organizací působících při OSN v oblasti prevence kriminality a trestní justice definuje pojem restorativní justice takto: „Restorativní justice je proces, při kterém se všechny strany mající účast na určitém trestném činu setkávají společně za účelem kolektivního posouzení, jak vyřešit nepříznivé následky trestného činu a jeho budoucí důsledky.“ Zásadní rozhodnutí se tedy delegují do rukou těch, kterých se trestný čin bezprostředně týká – oběti, pachateli a dotčenému společenství (komunitě). Významná je zde také úloha zprostředkovatele (mediátora). Ukazuje se, že tento způsob reakce na kriminalitu, kde delikventní jedinec přebírá odpovědnost za svůj čin a aktivně se podílí na odčinění vzniklé újmy, dochází k posílení postavení oběti a nedochází ke stigmatizaci delikventního jedince, je efektivní z hlediska zamezení recidivy. Mnoho států tak postupně vkládá do svých právních řádů stále nové prvky výše uvedené spravedlnosti, jako jsou alternativní tresty a přístupy v řešení trestních věcí.

Problematika alternativních trestů a alternativních opatření tedy představuje jednu z klíčových tématik modernizace trestní politiky. Nicméně zavádění nových trestů a trestněprávních institutů a jejich prosazování v praxi bylo (a stále je) úkolem dosti komplikovaným. Zejména v aplikační praxi se alternativní tresty prosazovaly velmi obtížně, neboť ne všichni odborníci je považují za efektivní. Ničemu nepřispěl ani mnohdy odmítavý postoj laické veřejnosti. Navíc se jedná o proces relativně dlouhodobý, takže nelze ihned očekávat viditelné a měřitelné výsledky. Zavádění alternativních trestů je také vždy spojeno s vyššími náklady, takže jejich finanční

efektivita oproti trestu odnětí svobody se neprojevuje bezprostředně, ale až po určité době. Naopak významnou podporu alternativních trestů představuje fakt, že se staly předmětem zájmu mezinárodních organizací, v jejichž rámci došlo k vydání mnoha dokumentů, které měly usnadnit zavádění alternativních opatření a jejich aplikaci. Mám za to, že velmi podstatným a pozitivním krokem k většímu využívání alternativních opatření i zajištění informovanosti jak laické, tak odborné veřejnosti. Je nutné ukázat, že alternativní tresty jsou pro společnost nejen levnější, ale ve všech směrech i účinnější než sankce tradiční.

Na tomto místě bych chtěla ve stručnosti shrnout hlavní výhody alternativních sankcí oproti trestu odnětí svobody. V první řadě alternativní tresty nemají nevýhody nepodmíněného trestu odnětí svobody (problematika prizonizace apod.). Významné je i to, že náklady na jejich výkon jsou podstatně nižší, tyto sankce napomáhají ke zrychlení trestního řízení, zohledňují individuální vlastnosti pachatele, jeho osobnost a jejich uložení neznamena přetrhání „užitečných“ sociálních vazeb mezi pachatelem a jeho rodinou, přáteli a s prostředím ve kterém žije, příp. pracuje. Důležité je také to, že v průběhu krátkodobých trestů odnětí svobody nelze plně rozvinout reedukační a resocializační programy, tyto tresty neposkytují dostatek času k převýchově pachatele, na druhé straně je to dost dlouhá doba k tomu, aby na odsouzeného škodlivě působily vlivy vězeňského prostředí. Všechna tato negativa jsou v případě alternativních trestů eliminována. Velkým přínosem alternativních trestů a opatření je, že se díky nim zvětšuje prostor pro individualizaci trestu ve vztahu ke konkrétnímu pachateli a v neposlední řadě i to, že soudy mají k dispozici širší paletu trestů, což jim umožňuje v jednotlivých případech zvolit tu nejvhodnější sankci.

Tak jako u všeho, i v případě alternativního řešení trestních věcí nalezneme druhou stranu mince. I zde se setkáváme s určitými problémy, které představují faktické limity účinného využívání alternativních forem. Jde zároveň i o skutečnosti, které snižují důvěru v alternativní tresty a opatření. Tak např. pochybnosti o efektivnosti a spravedlivosti těchto institutů mohou vést k tomu, že jich orgány justice nebudou využívat. Problematická je i skutečnost, že někdy není dostatečně zdůrazňováno, že se jedná o alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, takže se stává, že některé z těchto trestů (např. obecně prospěšné práce) soudy ukládají jako náhradu jiných alternativních trestů (př. peněžitého), což vede ke snížení jejich účinnosti. Často se stane

i to, že dojde k pozdnímu informování PMS o vhodných případech k alternativnímu řešení. Kontradiktorní je i volba nesprávného či nevhodného postupu, který na pachatele vhodně nepůsobí, což nutně povede k tomu, že pachatel neplní stanovené povinnosti či omezení. Následkem tohoto neplnění pak bude buď uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody, nebo přeměna již uloženého alternativního trestu v nepodmíněný trest odnětí svobody. Nevhodné využívání alternativních způsobů řešení trestních věcí tak může v konečném důsledku vést namísto očekávaného snížení paradoxně k zvýšení počtu ukládaných a vykonávaných nepodmíněných trestů odnětí svobody.

Nicméně mám za to, že v případě alternativních trestů a opatření jejich pozitiva přebíjí negativní stránky. Prosazování principů restorativní justice a využívání z ní vycházejících institutů je přínosem pro celou naši společnost a jednoznačně by mělo být pokračováno v jejich rozvíjení.

Shora uvedený vývoj v oblasti trestání a problémy s ním související se nevyhnuly ani České republice. Rok 2009 se dle Statistické ročenky Vězeňské služby ČR pro stal přelomovým. Zejména měsíc červen, ve kterém došlo poprvé od roku 1990 k překročení hranice 22 000 vězňů.

Stejně jako v ostatních zemích i u nás došlo k zavedení nových restorativně zaměřených programů a alternativních forem trestání a byly provedené i příslušné trestněprávní úpravy. Od roku 1990 proběhla řada reforem, díky nimž dnes u nás existuje systém trestů, který nijak nezaostává za srovnatelnými zahraničními právními úpravami a odpovídá současnému evropskému standardu.

Ve vztahu k realizaci principu restorativní justice bylo důležité zejména přijetí zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Pro zavádění nových alternativních trestů a jejich efektivní používání je stěžejní, aby existovalo potřebného zázemí v podobě dobře organizované a fungující probační a mediační služby.¹⁸⁶ Velký význam v tomto směru mělo i přijetí zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Zásadním počinem poslední doby je přijetí nového TZ, jelikož jednou z jeho hlavních filozofií je posilovat úlohu alternativních trestů. Zákoník přinesl celou řadu změn jednak již existujících alternativních trestů (např. rozšiřuje možnost uložení

---

¹⁸⁶ KALVODOVÁ, V. Filozofie trestání v návrhu nového trestního zákoníku. In: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám / editor VANDUCHOVÁ, M., GRIVNA, T. Praha: Aspi, 2008

peněžitého trestu a jeho výměry až do 36,5 milionu Kč a nově upravuje trest obecně prospěšných prací tak, aby ještě před jeho uložením soud zjišťoval podmínky pro jeho výkon), nejvýraznější změnou je však zavedení dvou nových alternativních trestů – trestu domácího vězení a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Zejména přínos prvně zmíněné sankce je v současné době velmi diskutovaný. Osobně si myslím, že zavedení tohoto institutu do našeho právního řádu je velkým krokem vpřed – už proto, že se jím rozšiřuje paleta sankcí a tím pádem i zvětšuje prostor pro individualizaci trestu. Navíc odsouzený nebude vytržen ze svého přirozeného prostředí, nedojde k přetřhání pozitivních sociálních vazeb a neměl by přijít o své zaměstnání, což je velkým plusem jednak při zajišťování obživy jeho a jeho rodiny, jednak jde-li o náhradu škody způsobené spáchaným trestným činem. Nicméně to, jak bude tento trest skutečně fungovat v praxi, ukáže teprve čas. Z nastudovaných materiálů mi vyplývá, že úspěch tohoto trestu stojí a padá zejména se systémem jeho kontroly. Pokud bude dobře vybudovaná (zákon předvídá elektronický monitorovací systém a namátkové kontroly ze strany probačních úředníků), myslím, že trest domácího vězení bude funkčním alternativním trestem.

I když je naše legislativa v celoevropském srovnání poměrně pokroková, v porovnání s jinými zeměmi se dostáváme mírou naší punitivity na jedno z předních míst v Evropě. Reálnému využití výhod naší legislativy brání především její nedostatečné materiální a personální zabezpečení, ale i určitý dlouhodobě přetrvávající konzervatismus spojený s fungováním justičního systému. Východisko ze současného nedobrého stavu proto není třeba hledat ani tak ve zdokonalování právní úpravy, jako spíše v jejím praktickém naplňování.¹⁸⁷

Přestože z výše uvedeného vyplývá, že trendem posledních let je co nejširší prosazování alternativních trestů, zůstává nepodmíněný trest odnětí svobody v mnoha případech trestem nenahraditelným. Jeho aplikace bude nezbytná zejména v případech více narušených pachatelů závažných trestných činů a na určité druhy pachatelů (recidivisté), u kterých obvykle alternativní sankce selhávají, a jejichž vězeňský pobyt je nutnou podmínkou jejich resocializace.

---

¹⁸⁷ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi, Praha : C.H. Beck, 2000